

Anna Leszczyńska-Rejchert

Geragogika jako subdyscyplina pedagogiczna - założenia i formy realizacji

Chowanna 2, 225-233

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Geragogika jako subdyscyplina pedagogiczna

ANNA LESZCZYŃSKA-REJCHERT

Geragogika jako subdyscyplina pedagogiczna — założenia i formy realizacji¹

Geragogy as a pedagogic subdiscipline — assumptions and forms of realization

Abstrakt: Nowadays a view is accepted, that pedagogy doesn't relate its subject to children and to young people only. It is expressed as making efforts to develop an andragogy, so called "pedagogy of adults". Unfortunately there is no common concrete activity for development of geragogy, called as a "pedagogy of old people" or "pedagogy of an old age". Some people claim that there is no such a need to develop this branch of knowledge because issues of old people are a subject of andragogy.

But such a position isn't fully proved, if we take into account a fact that the old age is a special phase of man's life, fulfilled with difficult situations: e.g. loss of work, death of life's partner, decrease of physical or psychological efficiency and it requires adapting to the new psychophysical and cultural circumstances etc.

So, the question is: what is the main subject of geragogy? What are its main assumptions? In what way geragogy can be realized in practice? These questions describe the content of this article in which the author's original views on geragogy has been presented.

Key words: andragogy, geragogy, pedagogy of old age.

¹ Prezentowana w niniejszym tekście koncepcja geragogiki została przedstawiona również w publikacji autorki zatytułowanej *Człowiek starszy i jego wspomaganie — w stronę pedagogiki starości*. Olsztyn 2005.

Uwagi wprowadzające

Obecnie akceptowany jest pogląd, iż nauki pedagogiczne nie odnoszą swojego przedmiotu zainteresowań jedynie do grupy dzieci i młodzieży. Wyraża się to m.in. poprzez podejmowanie starań o rozwój andragogiki, czyli pedagogiki dorosłych. Niestety, brakuje konkretnych działań na rzecz rozwoju geragogiki, określanej inaczej pedagogiką ludzi starszych czy pedagogiką starości. Niektórzy uważają, iż nie ma takiej potrzeby, gdyż problematyką osób starszych zajmuje się właśnie andragogika. Jednak takie stanowisko nie wydaje się w pełni uzasadnione, jeśli uwzględnimy fakt, iż starość to specyficzna faza życia człowieka, pełna sytuacji trudnych (jak zmiana roli zawodowej, śmierć partnera życiowego, obniżająca się sprawność fizyczna lub psychiczna, ograniczenie dochodów), wymagająca dostosowywania się do nowych warunków psychofizycznych, kulturowych, sytuacyjnych itd.

Jaki jest zatem przedmiot zainteresowań geragogiki? Jakie są jej główne założenia? W jaki sposób można geragogikę realizować w praktyce? Te pytania będą wyznaczały tok wypowiedzi. Przy czym geragogika zostanie przedstawiona w autorskiej interpretacji autorki artykułu.

Geragogika jako nauka pedagogiczna

Geragogika to nauka pedagogiczna, w centrum zainteresowań której mieszczą się pedagogiczne aspekty związane ze starością jako specyficznym etapem ludzkiego życia oraz ze starzeniem się jako naturalnym procesem, któremu podlegają wszystkie istoty ludzkie. Podmiotem zainteresowania geragogiki jest człowiek starszy, postrzegany z perspektywy szeroko rozumianej edukacji, trwającej przez całe życie. Ponadto jest nim również ogół społeczeństwa, z uwagi na akcentowany w geragogice postulat wychowania do starości, w starości i przez starość. Należy jednak podkreślić, iż w prezentowanym rozumieniu pedagogika starości jest ujmowana szerzej niż gerontologia edukacyjna (określana jako uczenie się w późniejszych latach życia) i edukacja gerontologiczna (tj. nauczanie gerontologii, edukowanie do starości). Głównym przedmiotem zainteresowań pedagogiki starości jest wychowanie człowieka starszego rozumiane jako wspomaganie jego rozwoju (fizycznego, umysłowego, społecznego, kulturalnego, duchowego). Przy czym wspomaganie rozwoju oznacza tu niedyrektywne kierowanie

rozwojem, w którym wychowawca pełni głównie funkcję animatora, doradcy, mediatora lub organizatora, zachowując podmiotowy charakter relacji. W praktyce wspomaganie to obejmuje działania o charakterze pomocowym, opiekuńczym lub kompensacyjnym, w jakich odnaleźć można szeroko pojęty aspekt edukacyjny.

W procesie wspomagania rozwoju ludzi starszych powinny być wykorzystywane przede wszystkim:

- środki edukacyjne stosowane wobec najstarszej generacji i wobec osób ją wspierających (związane z wychowaniem i kształceniem, jak słowo, przykład, przekonywanie, organizowanie sytuacji wychowawczych, np. poprzez zachęcanie do podejmowania działań, do wykonania których niezbędne jest zdobycie nowej wiedzy lub umiejętności);
- działania autoedukacyjne podejmowane przez osoby starsze (tj. samowychowanie i samokształcenie);
- przedsięwzięcia mające na celu modyfikację (modernizację) środowiska życia ludzi starszych, aby środowiska te tworzyły warunki pobudzające rozwój osób starszych (odpowiednia infrastruktura kulturalna, socjalna etc.).

Szczegółowe zainteresowania tak ujmowanej geragogiki obejmują m.in. następujące zagadnienia: funkcjonowanie ludzi starszych, wychowanie do starości, w starości i przez starość, przygotowanie do starości, samokształcenie i kształcenie osób starszych, zadania rozwojowe starości, aktywność ludzi starszych, potrzeby i problemy osób starszych, pomoc i opieka nad ludźmi starszymi, działania kompensacyjno-rehabilitacyjno-rewalidacyjne oraz terapeutyczne na rzecz osób starszych, metodyka pracy z ludźmi starszymi i na rzecz osób starszych, postulaty wobec systemu edukacyjnego i polityki społecznej (w tym pod adresem polityki starości).

Głównym celem pedagogiki starości jest tworzenie warunków pomyślnego starzenia się, tj. starzenia się ze świadomością możliwości nieustannego rozwoju, a także możliwości uzyskania pomocy w rozwoju ze strony osób i instytucji. Aby to osiągnąć, pedagogika starości musi podjąć szereg zadań, najważniejsze z nich przedstawiono w tabeli 1.

Pedagogika starości powinna mieć wymiar powszechny, co oznacza, iż może:

- być realizowana zarówno przez profesjonalnych, jaki i nieprofesjonalnych wychowawców;
- być wykorzystywana w instytucjach i organizacjach nastawionych na intencjonalną pracę wychowawczą z osobami starszymi (jak uniwersytety trzeciego wieku, kluby seniora, kursy przedemerytalne), a także z dziećmi, młodzieżą i dorosłymi (podczas zajęć, w których można realizować cele wychowania do starości);

Tabela 1

Zadania pedagogiki starości (wybrane kwestie)

Ukazywanie wiedzy na temat specyfiki procesu starzenia się i starości jako fazy życia ludzkiego Promowanie samodzielności ludzi starszych, aktywności i odpowiedzialności za samego siebie i jakość własnego życia Wychowanie do starości jako jeden z elementów działań określanych mianem przygotowania do starości (w tym wychowanie do czasu wolnego)		
Zadania odnoszące się do ludzi starszych	Zadania odnoszące się do osób zajmujących się działaniami na rzecz ludzi starszych (tj. profesjonalistów, wolontariuszy, opiekunów nieformalnych)	Zadania odnoszące się do ogółu społeczeństwa i życia społecznego
Wspomaganie rozwoju, m.in. poprzez rozwijanie potrzeb rozwojowych, inicjowanie i zachęcanie do samowychowania, samokształcenia, do brania udziału w innych przedsięwzięciach wychowawczych, kształcących i oświatowych, a także poprzez pomoc w wypełnianiu zadań rozwojowych starości oraz podejmowanie innych działań wspomagających rozwój o charakterze pomocowym, opiekuńczym, kompensacyjno-rehabilitacyjno-rewalidacyjnym i terapeutycznym, stosownie do zindywidualizowanych potrzeb osób starszych	uświadomienie konieczności prowadzenia działań na rzecz ludzi starszych zgodnie z postulatami A. Kamińskiego „Dodajmy życia do lat, a nie lat do życia” (tj. opierania procesu wspomagania na aktywności i twórczości osób starszych)	zmiana negatywnego stereotypu starości niedoleźnej, zależnej poprzez promowanie pozytywnego wizerunku starości jako okresu życia, w którym zazwyczaj osiąga się znaczne doświadczenie życiowe, będące podstawą mądrości
Aktywizowanie osób starszych, głównie poprzez zachęcanie do brania udziału w różnych formach aktywności	opracowanie wskazówek metodycznych do optymalnego wspomaganie rozwoju osób starszych (w tym metod, form i zasad wsparcia geragogicznego)	propagowanie postrzegania osób starszych jako równoprawnych uczestników życia społecznego
Mobilizowanie sił społecznych ludzi starszych oraz ich środowiska	—	kształtowanie pozytywnych postaw wobec starości i ludzi starszych (m.in. poprzez propagowanie postrzegania starości jako normalnego etapu życia człowieka i dostrzegania zasobów tkwiących w ludziach starszych)
Modyfikacja środowiska życia człowieka starszego (w wymiarze globalnym, globalnym, lokalnym, rodzinnym, instytucjonalnym), aby stymulowało jego rozwój	—	kształtowanie korzystnych relacji międzygeneracyjnych, opartych na integracji i solidarności
Poradnictwo — doradztwo (w tym działalność informacyjna na temat działań wspomagających ludzi starszych)	—	kształtowanie polityki wobec starości i ludzi starszych

Źródło: Opracowanie własne.

- odbywać się w ramach funkcjonowania takich środowisk, jak rodzina, sąsiedztwo, parafie, zakład pracy, stowarzyszenie społeczne etc.;
 - być realizowana za pośrednictwem środków masowego przekazu.
- Termin „geragog” należy zatem rozumieć szeroko i określać nim każdą osobę, która podejmuje intencjonalne działania na rzecz wspomagania człowieka starszego w jego rozwoju, tzn. jeśli:
- dokonuje diagnozy potrzeb i problemów ludzi starszych, a także możliwości tkwiących w osobach starszych i ich środowisku życia;
 - przyczynia się do nabycia przez człowieka starszego nowej wiedzy, umiejętności, do rozwijania zainteresowań, do kształtowania jego postaw, nawyków, sposobów zachowań i systemu wartości oraz zachęca do refleksji nad sobą i podejmowania wysiłków na rzecz własnego rozwoju;
 - kształtuje w osobie starszej umiejętność wykorzystywania potencjalnych sił i możliwości;
 - ułatwia człowiekowi starszemu dostrzeganie nowych możliwości realizowania siebie, wspiera w wytyczaniu nowych celów i zadań życiowych;
 - pomaga w samopoznaniu i samoakceptacji jako osoby starszej (m.in. poprzez przekazywanie wiedzy na temat procesu starzenia oraz starości);
 - zaszczepia optymistyczne myślenie, dba o pogodę ducha człowieka starszego;
 - ułatwia osobie starszej zmaganie się z życiem (pokonywanie życia) m.in. poprzez wspieranie w rozwiązywaniu problemów życiowych, pomoc w przewyciężaniu kryzysów rozwojowych, w realizowaniu wyzwań;
 - pomaga człowiekowi starszemu zrozumieć, zaakceptować i przystosować się do pojawiających się zmian w jego funkcjonowaniu w wymiarze fizycznym, psychicznym i społecznym;
 - pomaga osobie starszej przystosować się do zmieniających się warunków życia (m.in. społecznych, kulturowych);
 - wspiera człowieka starszego w działaniach mających na celu kształtowanie korzystnego środowiska życia, tj. dostosowanego do potrzeb ludzi starszych (chodzi tu m.in. o niwelowanie barier architektonicznych, stworzenie odpowiedniej infrastruktury socjalnej, kulturalnej, medycznej). W tym aspekcie geragog powinien przede wszystkim zachęcać osoby starsze do podejmowania aktywności samopomocowej (można tu posłużyć się tzw. edukacją środowiskową);
 - inicjuje, stymuluje, wyzwala i wspiera aktywność człowieka starszego w różnych formach, tj. aktywność rodzinną, edukacyjną (np. poprzez zapoznawanie ze sposobami uczenia się, w tym autoedukacji), społeczną, kulturalną, zawodową etc.;
 - pomaga osobie starszej utrzymać lub odzyskać samodzielność i odpowiedzialność za własne życie;

- wspiera człowieka starszego w nawiązywaniu i utrzymywaniu kontaktów oraz więzi z osobami w różnym wieku, by zapobiec osamotnieniu, izolacji i marginalizacji społecznej;
- ułatwia osobie starszej wchodzenie w nowe role społeczne;
- pomaga człowiekowi starszemu przygotować się do wyłączenia z aktywności zawodowej i przystosować się do nowej sytuacji, jaką jest emerytura (tj. ułożyć na nowo relacje z kolegami, przyjaciółmi, a także rodziną);
- zapoznaje osobę starszą z racjonalnymi sposobami wykorzystania czasu wolnego;
- pomaga człowiekowi starszemu pogodzić się z tym, co nieodwracalne (tj. przemijanie i śmierć);
- wspiera osobę starszą w ostatnich chwilach życia;
- podejmuje inne niż wymienione wyżej działania na rzecz ludzi starszych o charakterze opiekuńczym, pomocowym lub kompensacyjnym, które mają szeroko pojęty aspekt edukacyjny (np. działania oświatowe w ramach UTW, staży przygotowujących do emerytury czy działania opiekuńcze i kompensacyjne w domach pomocy społecznej).

Wymienione działania stanowią najważniejsze zadania geragogów. Na podstawie dotychczasowych ustaleń można zatem stwierdzić, iż geragogami mogą być m.in.: pracownicy instytucji opieki i pomocy społecznej oraz służby zdrowia, którzy zajmują się osobami starszymi; działacze i pracownicy instytucji edukacyjnych, członkowie stowarzyszeń społecznych i grup samopomocy, działający na rzecz ludzi starszych; a także osoby prowadzące audycje radiowe i programy telewizyjne, dotyczące starzenia się i starości.

Geragogika jest nauką należąca do systemu nauk o wychowaniu i powinna stanowić autonomiczną subdyscyplinę pedagogiczną, natomiast w kształceniu na poziomie wyższym mieć status specjalności pedagogicznej.

W pedagogice starości mieści się wiedza teoretyczna, normatywna, ale także metodyczna związana z procesem starzenia się i starością jako fazą życia, przedstawiana z perspektywy pedagogicznej, tzn. odnosząca się głównie do wychowania człowieka starszego (tj. wspomagania jego rozwoju). Można więc powiedzieć, iż geragogika jest zarówno teorią, jak i praktyką wspomagania rozwoju ludzi starszych.

Geragogika ma swoją specyficzną metodologię, opierającą się przede wszystkim na metodach i technikach badań jakościowych, jak metoda biograficzna, wywiad jakościowy (w tym wywiad pogłębiony czy wywiad narracyjny), obserwacja uczestnicząca, analiza dokumentów. Wykorzystywane są tu także metody i techniki ilościowe, głównie sondaż diagnostyczny (przeprowadzany najczęściej za pomocą wywiadu). W geragogice można posłużyć się również metodą monografii instytucji.

Geragogika jest nauką młodą, wciąż rozwijającą się, która opiera się głównie na interdyscyplinarnej wiedzy gerontologicznej oraz na wiedzy pedagogicznej. Jako subdyscyplina pedagogiczna geragogika korzysta z nauk filozoficznych (m.in. filozofii, estetyki, etyki, logiki), biologiczno-przyrodniczych (m.in. z anatomii, higieny, fizjologii), nauk psychologicznych (m.in. psychologii ogólnej, psychologii rozwojowej, psychologii społecznej), nauk socjologicznych (m.in. socjologii wychowania, socjologii oświaty, socjologii kultury), demografii, cybernetyki oraz informatyki.

Pedagogika starości jest ściśle związana z pedagogiką ogólną, teorią wychowania, dydaktyką, pedagogiką porównawczą, pedagogiką opiekuńczą i innymi subdyscyplinami pedagogicznymi. Jednak wydaje się, iż najbardziej powiązana jest z:

1. Pedagogiką społeczną — subdyscyplina ta daje bowiem teoretyczne podstawy optymalnego wspomaganie człowieka starszego (głównie w ramach teorii pracy socjalnej), zajmuje się analizą oddziaływań wychowawczych odnoszących się do starości jako okresu aktualnego dla obecnych ludzi starszych i w perspektywie do młodszych pokoleń (określanych jako wychowanie do starości, w starości i przez starość), a także rozpatruje środowiska życia człowieka (w tym i człowieka starszego), stawiając diagnozę i propozycje modyfikacji w zakresie wychowawczych wpływów takich środowisk, jak rodzina, sąsiedztwo etc. (co ma duże znaczenie w przypadku ludzi starszych);

2. Andragogiką (rozumianą jako teoria kształcenia i wychowania dorastającej młodzieży i osób dorosłych — Aleksander, 2003) — z uwagi na zajmowanie się przez tę naukę edukacyjnym wspomaganie rozwoju człowieka dorosłego (por. M. Malewski, za: Dubas, 2002), opartego na przyjętym przez andragogikę założeniu o zdolności i konieczności ludzi dorosłych i starszych do szeroko rozumianego rozwoju i uczenia się (Pietrasiński, 1992). Z punktu widzenia geragogiki użyteczne są tu m.in. koncepcja uczenia się przez całe życie, teoria samokształcenia, teoria kształcenia ustawicznego, teoria nauczania i uczenia się, pokazująca specyfikę nauczania i uczenia się ludzi starszych (jak znaczna samodzielność, krytycyzm, głęboka refleksja uczących się osób starszych — Aleksander, 2003; konieczność stosowania zasady przeciwdziałania zmęczeniu, zasady atrakcyjności w nauczaniu, zasady wykorzystania doświadczenia w procesie kształcenia). Istotne jest również to, że w andragogice starość jest traktowana jako zadanie, które należy podjąć i zrealizować.

3. Pedagogiką specjalną — przede wszystkim dlatego, że pedagogika specjalna zajmuje się również niepełnosprawnymi osobami starszymi oraz ludźmi chorymi.

Jednakże geragogika — w przedstawianym tu ujęciu, ze względu na swój specyficzny przedmiot zainteresowań (tj. wychowanie człowieka starszego rozumiane jako wspomaganie jego rozwoju) oraz metodologię — nie może być utożsamiana z wymienionymi subdyscyplinami pedagogicznymi. Najczęściej pedagogika starości jest traktowana jako andragogika (por. m.in. Wnuk, 2001). Nie wydaje się, aby stanowisko to było uzasadnione. Osoby starsze znajdują się bowiem w specyficznej fazie życia, odmiennej od fazy dorosłości, ze względu na kumulację trudnych sytuacji życiowych (jak śmierć bliskich, utrata roli zawodowej)² i niekorzystnego dla tej generacji wiekowej położenia społecznego, co wymaga specyficznego wsparcia geragogicznego (opartego na wiedzy i umiejętnościach z zakresu geragogiki — np. tonowanie wymagań w związku z tym, iż osoby starsze posiadają zasoby odmienne od tych, które należą do dorosłych — por. Halicki, 2000). Ponadto nie jest właściwe ujmowanie pedagogiki starości jako części pedagogiki specjalnej, gdyż może to powodować utożsamianie starości z chorobą bądź odchyleniem od normy, a — jak wiadomo — nie są to stany tożsame.

Kilka refleksji końcowych

Istnieje pilna potrzeba rozwijania pedagogiki starości (geragogiki) jako subdyscypliny zajmującej się pedagogicznymi aspektami związanymi z fazą życiową, jaką jest starość, a także ze starzeniem się jako naturalnym procesem, któremu podlegają wszystkie istoty ludzkie. Ludzie starsi znajdują się bowiem w specyficznym okresie życia, który jest odmienny od okresu dorosłości. Specyfika starości wymaga zatem odpowiednich działań wspomagających osoby starsze — w tym przede wszystkim działań o charakterze pedagogicznym, których podstawę teoretyczną i praktyczną może i powinna zapewnić pedagogika starości.

Geragogika powinna stanowić przedmiot nauczania i kształcenia na poziomie średnim i wyższym, a także w ramach dokształcania i doskonalenia zawodowego. Wiedza z tego zakresu jest niezbędna pracownikom

² Tak pisze o specyficznej sytuacji osób starszych m.in. O. Czerniawska: „Wychowanie traktowane jako pomoc w rozwoju nie może nie dostrzegać tych wszystkich trudnych sytuacji i progów starości: emerytury, fazy »pustego gniazda«, wdowieństwa, ograniczonej sprawności fizycznej i choroby, poczucia osamotnienia i samotności. Winno wspierać jednostkę w realizacji życia twórczego i mądrego, w którym osiąga się satysfakcję dzięki utrzymaniu dobrej kondycji moralnej wyrażającej się w samodyscyplinie, życzliwości wobec świata i ludzi” (1996, s. 220).

instytucji pomocy społecznej, służby zdrowia oraz instytucji oświatowych, kulturalnych i rekreacyjnych, którzy podejmują działania na rzecz najstarszej generacji wiekowej. Może być również użyteczna rodzinom i opiekunom osób starszych (por. Szarota, 1997).

Pedagogika jako nauka nie może „lekceważyć” ostatniej fazy życia i traktować pedagogicznych aspektów związanych z ludźmi starszymi i ich wspomaganie na marginesie swoich zainteresowań. Wszyscy pedagodzy — zarówno teoretycy, jak i praktycy powinni mieć świadomość, iż oddziaływanie wychowawcze wobec człowieka starszego jest możliwe, a nawet niezbędne w obliczu wyzwań współczesnej rzeczywistości. Zapewnienie godnej starości (związanej z umożliwieniem zaspokajania potrzeb życiowych) jest przede wszystkim zadaniem polityki społecznej, do pedagogów natomiast należy zapewnienie pogodnej starości, czyli tworzenie warunków twórczego funkcjonowania w okresie starości (por. Tokaj, 2000) i odpowiedniego stylu życia.

Bibliografia

- Aleksander T., 2003: *Andragogika*. W: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. Red. T. Pilch. Warszawa.
- Czerniawska O., 1996: *Edukacja osób „trzeciego wieku”*. W: *Wprowadzenie do andragogiki*. Red. T. Wujek. Warszawa.
- Dubas E., 2002: *Rozwój ku dojrzałości (w kontekście autobiograficznych refleksji studentów pedagogiki o specjalności oświata dorosłych)*. W: *Drogi edukacyjne i ich biograficzny wymiar*. Red. E. Dubas, O. Czerniawska. Warszawa.
- Halicki J., 2000: *Edukacja seniorów w aspekcie teorii kompetencyjnej. Studium historyczno-porównawcze*. Białystok.
- Leszczyńska-Rejchert A., 2005: *Człowiek starszy i jego wspomaganie — w stronę pedagogiki starości*. Olsztyn.
- Pietrasieński Z., 1992: *Rozwój ludzi dorosłych*. W: *Wprowadzenie do pedagogiki dorosłych*. Red. T. Wujek. Warszawa.
- Szarota Z., 1997: *Kształcenie gerontologiczne — diagnoza stanu aktualnego*. W: *Wybrane problemy opieki i wychowania*. Red. Z. Brańka. Kraków.
- Tokaj A., 2000: *U progu starości (studium socjopedagogiczne)*. Poznań.
- Wnuk W., 2001: *Refleksje nad rozwojem człowieka w późnej dorosłości*. W: *Dyskursy młodych andragogów*. Red. J. Kargul. Zielona Góra.